

УДК 378.147(73):37.013.74

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Михайленко О.В.

Автор статті розглядає етапи та тенденції розвитку юридичної освіти в Україні, аналізує шляхи удосконалення юридичної освіти.

Ключові слова: Україна, юридична освіта.

Автор статьи рассматривает этапы и тенденции развития юридического образования в Украине, анализирует пути усовершенствования юридического образования.

Ключевые слова: Украина, юридическое образование.

Політичні та економічні реформи в Україні, принципів зміни в правовому регулюванні у сфері економіки, фінансів, торгівлі, перехід суспільства до соціально орієнтованої ринкової економіки вимагають якісних змін у підготовці майбутніх фахівців-юристів.

Декларація про державний суверенітет України передбачає подальший її розвиток як правової держави. Проведений 1 грудня 1991 року всеукраїнський референдум переконливо підтвердив Акт проголошення незалежності України. У становленні України, як дійсно незалежної і правової держави, важлива роль належить українській юридичній науці й освіті. Головне призначення, як зазначає Ю.С. Шемшученко, полягає у "проведенні теоретичних досліджень державно-правових проблем, а юридичної освіти – у підготовці кадрів для державного апарату, правоохоронних органів та юридичної наукової і викладацької роботи" [2, с. 4].

Аспекти юридичної освіти в Україні розглядаються у працях В.Андрейцева, В.Бігуна, Н.Болотіної, С.Гусарєва, В.Єлова, О.Задорожного, Н.Караваєва, В.Журавського, В.Комарова, О.Скакуна, А.Столяренка, О.Тихомирова, Д.Фіолєвського, Ю.Шемшученко та інших.

Метою даної статті є аналіз тенденцій розвитку юридичної освіти в Україні та розгляд шляхів її удосконалення.

На сьогодні юридична освіта є однією з основних галузей вищої освіти в Україні. Саме зараз постає необхідність реформи системи підготовки фахівців-юристів. Сучасні випускники вищих юридичних навчальних закладів повинні відповідати вимогам держави і суспільства, бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Як зазначається, "вища юридична освіта за змістом є системою світоглядних і громадянських якостей, професійних знань, умінь і навичок, що формуються в процесі навчання у вищих навчальних закладах. І залежно від домінування у змісті освіти інтелектуальних чи професійних якостей, вона поділяється на освітню та освітньо-кваліфікаційну

складові: залежно від ступеня сформованості інтелектуальних чи професійних якостей – на відповідні освітні чи освітньо-кваліфікаційні рівні" [1, с. 113].

Підкреслимо, що перш ніж розглядати сучасну вищу юридичну освіту, необхідно визначити тенденції її розвитку як у дореволюційний період, так і у період Радянської влади.

Саме Ю.Шемшученко проаналізував кожний етап становлення юридичної освіти в Україні. Вчений зазначає, що українська юридична наука і освіта починається із заснування Львівського університету, який функціонував з 1861 року. Осередками юридичної науки і освіти в Україні були також юридичні факультети Харківського (1805 р.), Київського (1834 р.), Одеського (1865 р.) та Чернівецького (1875 р.) університетів.

Характеризуючи стан розвитку університетської юридичної науки і освіти в Росії і Україні у дожовтневий період, Ю.Шемшученко вказує на високий рівень наукової і навчальної діяльності професорсько-викладацького складу юридичних факультетів університетів Росії і України. Вчений наголошує, що у галузі юридичної освіти заслуговує уваги методика викладання юридичних дисциплін і обсяг отримуваних студентами знань. Саме в університетах Росії і України ґрунтовно вивчалися такі галузі вітчизняного права, як державне, цивільне і кримінальне. Крім того, на юридичних факультетах застосовувався метод порівняльного правознавства. Студенти знайомилися з основами права європейських та інших країн, порівнювали російську та різні правові системи, що розширювало юридичний кругозір.

Підкреслимо, що критична ситуація склалася після Жовтневої революції 1917 року, коли Радянська влада ліквідувала дореволюційну систему професійної підготовки юристів; були закриті всі університети. Нова влада не сприймала юристів-професіоналів з дожовтневим стажем. Недооцінка юридичної освіти у перші роки після революції, як зазначає Ю.Шемшученко, негативно позначалася на стані правопорядку в країні. Тому, необхідно було налагоджувати нову систему вищої юридичної освіти.

ти. Базовими для неї в Україні стали юридичні факультети Київського, Харківського та Одеського інститутів народного господарства, створені на початку 1920-х років. Отже, протягом перших десяти років Радянської влади українська юридична наука "прийшла в себе" і почала розвиватися.

На думку Ю.Шемшученко, найдраматичнішим для юридичної науки і освіти в Україні є період з кінця 1920-х років до початку Великої Вітчизняної війни. Адже культ особи Сталіна, масові репресії 30-х років XX ст. спричинили негативний вплив на розвиток і характер юридичної науки і освіти. Члени уряду намагалися зробити юридичну науку "служницею" їхніх неправомірних дій.

Саме з приходом до влади М.С.Хрущова розпочався, за словами Ю.Шемшученко, період позитивних змін у житті радянського суспільства. Новий керівник держави не виявляв особливої прихильності до закону і юристів, однак проведена під його керівництвом демократизація усіх сфер громадського життя, об'єктивно сприяла прогресивному розвитку радянської юридичної науки і освіти. Внаслідок цього поживалося наукове життя в країні, поглибилася тематика правознавчих досліджень, зміцніли зв'язки юридичної науки з практикою. У вищих юридичних навчальних закладах збільшився прийом студентів, удосконалювалася підготовка педагогічних кадрів, почався процес демократизації і управління навчальними закладами. У цей період підготовлені і видані нові підручники і навчальні посібники для юридичних вузів, у тому числі українською мовою, проведені наукові конференції. Також живилися заходи для поліпшення координації наукових досліджень, що виконувалися викладачами юридичних вузів та правознавцями Сектора держави і права АН УРСР.

Наступний етап у розвитку юридичної науки і освіти охоплює період з середини 60-х до середини 80-х рр. XX ст. Характерними особливостями розвитку юридичної науки в Україні в цей період, як стверджує Ю.Шемшученко, були: розширення напрямів правознавчих наукових досліджень, залучення до їх проведення нової генерації вчених-юристів, поліпшення координаційної роботи, збільшення випуску юридичної літератури і кількості наукових рекомендацій для державних органів. Стосовно юридичної освіти, зазначає вчений, головними недоліками були вади якісного характеру. Загалом спостерігалася поступове збільшення кількості студентів і викладачів у юридичних вищих і середніх спеціальних навчальних закладах республіки, видавництво нових підручників і навчальних посібників. Проте на якості підготовки студентів для практичної роботи істотних зрушень не відбулося.

Новий, сучасний етап у розвитку юридичної науки і освіти, за словами Ю.Шемшученко, обумовлений процесом перебудови усіх сфер суспільного життя і утвердження дійсно незалежної і демократичної України [2, с. 7–36]

Так, до 1991 року в Україні функціонувала невелика кількість вищих юридичних навчальних закладів, а саме: Українська юридична академія, юридичні факультети Київського, Львівського, Одеського, Чернівецького та Ужгородського дер-

жавних університетів. Юристів різного профілю також готувала Українська академія внутрішніх справ. Український інститут міжнародних відносин при Київському державному університеті, Інститут підготовки кадрів Служби національної безпеки України та деякі інші вищі навчальні заклади. Загальна кількість студентів, які навчалися у вищих юридичних закладах України, становила близько 13 тис. чоловік [2, с. 5].

Саме утворення незалежної України спонукало до суттєвого перегляду змісту, системи і структури юридичної освіти, яка мала на меті підготовку правників для розбудови української державності. При цьому наголошувалося, що Україні потрібна більша кількість правників, тому необхідно створити більше вищих юридичних навчальних закладів.

Таким чином, положення запропонованої в 1993 році провідними закладами юридичної освіти і науки Концепції розвитку юридичної освіти щодо "розширення мережі вищих юридичних навчальних закладів до 2000 року у 2–3 рази" було успішно реалізовано. Вже у 1995 році правників готували 96 вищих навчальних закладів (65 – державної і 31 – інших форм власності), у 2000 році – 163 вищих навчальних закладів (116 – державної і 47 – інших форм власності) [3].

На сьогодні до складу мережі входять 189 вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. Серед них 134 належать до державної форми власності і 55 до інших форм власності. Зокрема, Міністерству освіти і науки України підпорядковано 60 вищих навчальних закладів, з них 35 III–IV рівнів акредитації і 25 – I–II рівнів акредитації.

Загальний об'єм, що ліцензується, складає майже 27 тис. вакантних місць, з них 82% належить вищим навчальним закладам державної форми власності. Мережа за обсягом, що ліцензується, забезпечує чотири вакантні місця на 10 тис. населення України, з них 3,5 належить вищим навчальним закладам державної форми власності. Частка 55 інших навчальних закладів у формуванні потенціалу мережі незначна і складає 0,5 вакантного місця на 10 тис. населення України [4].

Проте, незважаючи на те, що в Україні існує багато навчальних закладів, які готують фахівців-юристів, далеко не всі з них забезпечують відповідний рівень підготовки фахівців, який відповідає державним стандартам.

На думку Володимира Богатиря, не всі вищі навчальні заклади як державної, так і інших форм власності, відповідають ліцензійним умовам щодо кадрового, методичного та матеріально-технічного забезпечення. Саме це є причиною незадовільної якості підготовки фахівців-юристів. Вчений стверджує, що велика кількість вищих навчальних закладів взагалі не пристосовані до конкурентоспроможних умов. Відкриття навчальних закладів, філіалів, факультетів в інших містах призводять до того, що навіть ліцензійовані та акредитовані навчальні заклади набирають таку кількість студентів за межами місця свого знаходження, що не вистачає викладачів щоб навчати їх. Періодичні виїзди викладачів з головного навчального закладу у ці філіали не може забезпечити проведення якісної навчальної діяльності. Крім того, у навчальних закладах немає дос-

татньої кількості викладачів, що мають наукову ступінь. Цей недолік пояснюється тим, що Міністерство юстиції не має своїх представників у Державній акредитаційній комісії.

Ректор Київського інституту права Національної академії наук, професор, Юрій Бошицкий взагалі вважає, що сьогодні юридична освіта стала елементом бізнесу. Адже вищі навчальні заклади заробляють немалі гроші на дипломах з юридичною освітою [5].

Отже, до акредитації вищих юридичних навчальних закладів необхідно підходити більш відповідально. "Акредитація" – це процедура надання вищому навчальному закладу певного типу права проводити освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення" [1, с. 137].

Так, С.Гусарев та О.Тихомиров стверджують, що стандарти вищої освіти є основою нормативної бази функціонування системи вищої освіти, спрямовані на досягнення оптимального упорядкування діяльності у цій сфері. Вчені наголошують, що стандарти визначають:

1. Зміст вищої освіти, а саме систему знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва.

2. Зміст навчання, тобто структуру, зміст та обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації.

3. Засоби діагностики якості вищої освіти – стандартизовані методики для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних та громадянських якостей.

4. Нормативні терміни навчання – терміни навчання за денною (очною) формою, необхідні для засвоєння особами нормативної та вибіркової частини змісту навчання.

Основними принципами побудови стандартів вищої юридичної освіти С.Гусарев та О.Тихомиров вважають:

1. Цілеспрямованість – послідова реалізація вимог законодавчих актів України за всіма компонентами нормативного і навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців-юристів потрібного освітньо-кваліфікаційного рівня.

2. Прогностичність – передбачення здатності засвоєння змісту юридичного навчання особою, яка навчається, а також формування такого змісту юридичної освіти, що забезпечує здатність особи вирішувати перспективні завдання юридичної діяльності.

3. Діагностичність – забезпечення можливості вимірювання рівня відповідності освітньої та професійної підготовки вимогам, що визначаються в освітньо-професійних програмах та в освітньо-кваліфікаційних характеристиках [1, с. 124–125].

Розглядаючи тенденції розвитку юридичної освіти в Україні, необхідно також перелічити принципи, на яких базується юридична освіта:

1. Безперервність та поступове ускладнення навчального процесу. Безперервність полягає у тому, що кожна навчальна дисципліна є логічним продовженням попередньої.

2. Поєднання загальних та спеціалізованих знань у процесі навчання, необхідні для юриста будь-якого профілю, які складають базову основу юридичної освіти.

3. Поєднання теоретичного та прикладного у юридичному навчанні. Виявляється в апробації теоретичних положень на практиці, у максимальному наближенні юридичного навчання до життєвих реалій, у вирішенні конкретних ситуацій за допомогою та урахуванням фундаментальних досліджень сучасної юридичної науки.

4. Творчий підхід до розв'язання наукових проблем та практичних ситуацій. Прищеплення студентам почуття зацікавленості до нового, прагнення до творчого пошуку шляхів розв'язання визначених завдань на основі глибокого осмислення правових та інших соціальних явищ, з використанням сучасної методології [3].

Отже, з моменту незалежності України юридична освіта почала інтенсивно розвиватися.

Так, "Програма розвитку юридичної освіти на період до 2005 року" передбачала вдосконалення системи юридичної освіти, приведення її у відповідність із світовими вимогами, створення умов для задоволення потреб громадян у сучасній юридичній освіті та реалізації права на працю за здобутою спеціальністю, повне забезпечення потреб органів державної влади, правоохоронних органів та інших сфер юридичної практики у фахівцях-юристах [3].

Проте ця Програма була виконана не в повному обсязі. Тому необхідно шукати шляхи удосконалення вищої юридичної освіти в Україні.

З цією метою С.Гусарев та О.Тихомиров пропонують:

1. Розробку стратегічних напрямків розвитку вищої юридичної освіти, відповідних концепцій, програм тощо.

2. Удосконалення:

- мережі вищих юридичних закладів;

- порядку громадського професійного контролю з боку самоврядних об'єднань юристів за створенням, реорганізацією та ліквідацією закладів юридичної освіти різних форм власності;

- структури професійної юридичної підготовки спеціалістів та ефективності їх використання з урахуванням потреб держави у спеціалістах-юристах з різним рівнем кваліфікації та відповідних обсягів державного замовлення, потреб недержавних суб'єктів соціальної діяльності, потенціалу вищих юридичних закладів, а також регіональних та фахових програм удосконалення структури підготовки спеціалістів-юристів.

3. Забезпечення якості освітньої діяльності вищих юридичних закладів освіти, зокрема:

- розробки державних вимог щодо вищої юридичної освіти, кваліфікаційних характеристик

фахівців-юристів для всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів їх підготовки

- освітньо-професійних програм вищої юридичної освіти за відповідним професійним спрямуванням;

- запровадження систем ступеневої підготовки фахівців-юристів, порядку участі корпорацій юристів у ліцензуванні;

- атестації та акредитації вищих юридичних навчальних закладів незалежно від форм власності;

- координація міжнародної діяльності вищих юридичних закладів;

- запровадження програм юридичної підготовки сертифікованих провідними зарубіжними юридичними університетами;

- впровадження централізованої інформаційної системи забезпечення навчального процесу і науково-дослідної роботи у вищих юридичних навчальних закладах, а також її підключення до світової комп'ютерної інформаційної мережі.

4. Поліпшення фінансової, господарської діяльності вищих юридичних навчальних закладів та соціальної захисту учасників навчально-виховного процесу [1, с.119–120].

Проректор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого В'ячеслав Комаров вважає, що для удосконалення юридичної освіти необхідно повніше враховувати головні фактори, які передбачають розвиток змісту вищої юридичної освіти, а саме:

- реалізація особисто-орієнтованої парадигми у системі вищої юридичної освіти;

- фундаменталізація вищої юридичної освіти;

- професіоналізація вищої юридичної освіти;

- перехід до різноманітних освітніх програм (за термінами, рівнями і напрямками навчання), що створює передумови для реального вибору індивідуальних освітніх траєкторій згідно з потребами і можливостями людини;

- розробка і застосування в освітню практику нового покоління державних стандартів вищої юридичної освіти;

- перехід від вивчення комп'ютерних технологій до освоєння інформаційних комунікативних технологій [5].

Ректор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, президент Академії правових наук Василь Тацій вважає, що однією з основних проблем юридичної освіти є те, що в державі до цього часу не визначений на нормативному рівні перелік тих професій і видів діяльності, якими повинні займатися особи з вищою юридичною освітою. Таким чином, не існує достатньо обґрунтованого державного замовлення на підготовку юристів. Крім того, зазначається, що в країні створена надто розгалужена мережа юридичної освіти, яка не відповідає не лише реальним потребам держави, а й здоровому глузду.

Ректор вважає, що поліпшення якості юридичної освіти залежить від поглиблення міжнародних аспектів юридичної освіти, розробки навчальних програм та інших матеріалів, що спрямовані на інтеграцію вищої юридичної освіти у Європейський та світовий освітній простір. Важливим напрямком співпраці є участь у спільних європейських проєктах з провідними вузами Європи, що допоможе подолати неконкурентоспроможність українських навчальних закладах на європейському та світовому ринках освітніх послуг [5].

Отже, тенденції розвитку юридичної науки і освіти в Україні обумовлені характером розвитку Українського суспільства та державності у конкретній історичній ситуації. Інтенсивний розвиток Української юридичної освіти почався з Декларації про державний суверенітет України. Саме утворення незалежної України спонукало до суттєвого перегляду змісту, системи і структури юридичної освіти. Державі необхідна була більша кількість правників, тому створювалися нові вищі юридичні навчальні заклади. Значно збільшилася кількість випускників з юридичною освітою, але суспільство зіткнулося з проблемою, яка полягала в тому, що якість знань випускників вищих юридичних навчальних закладів не завжди задовольняла потреби практики. Крім того, рівень був набагато нижчим ніж у попередні роки.

З метою надання юридичній освіті відповідного рівня необхідно повніше враховувати основні фактори, що визначають розвиток змісту вищої юридичної освіти, а саме: реалізація особисто-орієнтованої парадигми у системі вищої юридичної освіти; фундаменталізація і професіоналізація вищої юридичної освіти; перехід до різноманітних освітніх програм (за термінами, рівнями і напрямками навчання), що створить передумови для реального вибору індивідуальних освітніх траєкторій згідно з потребами і можливостями особистості; розробка і застосування в освітній практиці нового покоління державних стандартів вищої юридичної освіти; перехід від вивчення комп'ютерних технологій до освоєння інформаційних комунікативних технологій.

Велике значення для розвитку юридичної освіти набуває поглиблення міжнародних зв'язків, розробка навчальних програм та інших матеріалів, що спрямовані на інтеграцію вищої юридичної освіти у Європейський та світовий освітній простір.

Зазначимо, що акредитація вищих навчальних юридичних закладів також відіграє важливу роль у розвитку сучасної юридичної освіти. Важливо, щоб у акредитації вищих юридичних навчальних закладів брали участь представники Міністерства юстиції.

Отже, розвиток української юридичної освіти передбачає удосконалення юридичної наукової і викладацької роботи, належний рівень підготовки фахівців, який відповідає державним стандартам.

Література

1. Гусарев С.Д., Тихомиров С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посіб. – 2-е вид., перероб. – К.: Знання, 2006. – 487 с. – (Вища освіта XXI століття).
2. Юридична наука і освіта на Україні / Авт. кол.: Ю.С.Шемшученко та ін., АН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К.: Наук. думка, 1992. – 300 с.

3. <http://ua.textreferat.com/referat-6458.html>
  4. <http://law-edu.dp.ua/yurydychna-profesiya-i-yurydychna-osvita-v-ssha.html>
  5. <http://gotostudy.com.ua/news/862.html> – 61k -
  6. <http://www.yurpraktika.com/article.php?id=10003762> – 32k -
-

THE TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF LEGAL EDUCATION IN UKRAINE

O. V. Mykhailenko

The author of the article investigates the periods and the main tendencies of the development of legal education in Ukraine and analyzes the ways of improvement of legal education.

Keywords: Ukraine, legal education.